

POČIATKY NOVOKRSTENECTVA NA SLOVENSKU

Novokrstenecká tematika nie je v slovenskej historiografii úplne neznáma, aj keď je pomerne skromná. Doterajší výskum novokrstenectva na Slovensku bol zameraný predovšetkým na „habánsku“ otázku, dejiny habánov, ako na Slovensku novokrstencov nazývali.¹ Išlo tu o tie novokrstenecké skupiny, ktoré sa prísťahovali z Moravy na západné Slovensko od roku 1546, keď sa začalo v dôsledku uznesenia moravských stavov na sneme v Olomouci prenasledovanie novokrstencov ako „kacírov“.² Prí riešení „habánskej“ otázky slovenskí historici obchádzali novokrstenectvo na Spiši, hoci toto vyrástlo z domáceho prostredia takmer súčasne s umierneným reformačným hnutím luterského smeru.

Druhú skupinu historikov, ktorí sa nemohli vyhnúť problematike novokrstenectva na Spiši, tvorili historici, zaoberajúci sa dejinami reformácie na Slovensku. Týchto historikov najviac zaujala postava novokrsteneckého kazateľa Andreja Fischera, pôsobiaceho v Levoči a vo Švedlári, ale bez analýzy jeho učenia a ideológie jeho stúpcov.³ Tento závažný nedostatok slovenskej i staršej maďarskej historiografie bol podmienený nepatrným záujmom o ideológiu novokrstenectva, ktorá svojím protifeudálnym obsahom v náboženskej forme útočila nielen na konzervatívnu katolícku cirkev a morálny úpadok katolíckeho kléru, ale sa zásadne rozchádzala aj s umiernenou luterskou reformáciou, ktorej stúpcami na

¹ Kraus Fr., *Nové príspevky k dejinám Habánov na Slovensku*, Bratislava 1937; Čulen L., *Habáni na Slovensku*, Historický sborník III, 68—161, 1945.

² Kameníček Fr., *Zemské sněmy a sjezdy moravské III*, Brno 1905, 478—480.

³ Z maďarských historikov, ktorí sa zaoberali reformáciou na Slovensku (Felvidék), treba uviesť štúdie S. Szabó., *Egy vértanú reformátor*. *Protetáns Szemle* 1894, 349—354, kde sa A. F. pokladá za luterského reformátora, čo vyvracia Zoványi J., *Fischer A. Anabaptista volta*, *Prot. Szemle* 1916, 36—37. Porovnaj aj Zoványiho štúdiu *A reformáció Magyarországon a mohácsi vész után*, *Prot. Szemle* 1916, 230—231. Najvýstižnejší biografický obraz A. F. podal Brückner Győző, *A reformáció és ellenreformáció a Szepességen I*, Budapest 1922, 60—67. Zo slovenských historikov treba uviesť Gölnerovú A., *Počátky reformace v B. Bystricí*, Bratislava IV, 602—603, 1930, a Varsíka Br., *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synódy*, Bratislava 1932, 79—81, ktorí sa otázky dotkli len okrajovo.

Slovensku boli sprvu zväčša majetní obchodníci a remeselníci v slobodných kráľovských mestách.

Základným prameňom pre počiatky novokrstenectva na Spiši a hodnotenie činnosti novokrsteneckého kazateľa Andreja Fischera, o ktorý sa opierame aj my, je *Diárium* levočského meštana Konráda Sperfogla, ktorého originál opatruje už viac ako sto rokov knižnica bývalého ev. a. v. lýcea v Levoči.⁴ *Diárium* K. Sperfogla si však doterajší historici všimli iba nepriamo v súvislosti so sekundárnymi biografickými údajmi o Andrejovi Fischerovi.

Postavu Andreja Fischera ako reformátorského kazateľa uviedol do literatúry začiatkom 19. storočia známy gemerský historik Ladislav Bartholomeides, ktorý použil ako prameň zápisnicu fraternity farárov spišských miest, ale aj málo spoľahlivé záznamy gemerských farárov z 18. storočia.⁵ Výňatky zo zápisnice fraternity farárov spišských miest, ktoré sa dotýkajú reformácie i osobnosti Andreja Fischera, boli uverejnené spolu s viacerými cennými dokumentami z archívov Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice až roku 1904.⁶ Ďalším prínosom pre dejiny novokrstenectva na Spiši bolo vydanie kroniky levočského konšela Gašpara Haina,⁷ ktorý v 3. štvrtine 17. storočia kompiloval spišské kroniky, letopisy i mestské archívy. G. Hain čerpal hojne materiál aj zo Sperfoglovho *Diária*, na čo upozornil už K. Wagner, keď vydal z ťažko čitateľného originálu krátky výťah.⁸ Avšak od čias Wagnera *Diárium* K. Sperfogla zostalo nepovšimnuté, hoci je jedným z najcennejších prameňov pre roky 1516—1537.

Konrád Sperfogel pochádzal z Kostnice.⁹ Na prechode 15. a 16. storočia sa usadil v Levoči, kde zastával funkciu konšela v rokoch 1515—1537 a v tomto čase viac ráz zastával aj funkciu richtára. K. Sperfogel skončil alebo aspoň navštevoval niektorú z nemeckých univerzít, čo sa prejavuje na jeho peknom štýle. Jeho humanistické vzdelanie vidieť na kritickom hodnotení politických udalostí (najmä bojov habsburských žoldnierov s vojskami Zápoľského i tureckej expanzie). Zo stránky ideologickej bol oddaným stúpencom katolíckeho konzervatívneho tábora a nepriateľom reformačného hnutia, čo sa zvlášť vypukle prejavuje pri jeho charakteristike novokrstenectva. Národnostne sa cítil uhorským Nemcom, uhorským habsburgofilským patriotom. Ako spišský mešťan a Levočan bol lo-

⁴ Titul *Diarium* dielu K. Sperfogla dal neznámy autor registra, priviazaného vpredu, fol. II.—VII. V knižnici lýcea bolo dielo zainventované roku 1804 so signatúrou No. 87.

⁵ *Incl. comitatus Gómör. notitia hist.-geogr. statistica, Leutschoviae 1806—1808, 367—368, 375—378, 391—393 (Liber fraternitatis) a 407.*

⁶ Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J., *Monumenta Ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustr.*, zv. II, Budapeštiní 1904, 360—361, 367—368, 375—378, 391—393 (Liber fraternitatis) a 407.

⁷ Bal J., Förster J., Kauffman A., Hain G., *Lócsei krónikája*, Levoča 1910, 40—42.

⁸ *Annalecta Scepusii saori et profani*, Pars II, Viennae 1774, 129—138.

⁹ *Ibidem* II, 129; pozri Hain G., *Lócsei krónikája*, VII (úvod).

kálpatriot, ktorý priam nenávidel Kežmarčanov, stojacich vzhľadom na hospodárske rozpory s Levočou o právo skladu vždy na opačnej politickej strane ako Levočania.

Zprávy K. Sperfogla o novokrsteneckom hnutí na Spiši sú cenné najmä preto, že oboznamujú s ideológiou spišských novokrstencov a tým podstatne dopĺňajú kusé zprávy zápisnice fraternity farárov spišských miest i skromný archívny materiál (korešpondenciu). Prirodzene, že k novokrstencom zaujíma negatívny, povýšenecký postoj, keď o ich učení hovorí, že z neho môže vzniknúť iba „sama roztržka, rozbroje, vzbura, neposlušnosť, vraždy, posmech, obžerstvo, opilstvo, smilstvo, urážka a neúcta i opovrhovanie Boha a jeho svätých a všetko, všetko najhoršie“.¹⁰ Jeho nenávisť voči novokrsteneckému kazateľovi Andrejovi Fischerovi nie je o nič menšia ako nenávisť levočských farárov Sebastiana Henckela (asi erazmitu) a najmä nástupcu Juraja Mülnera, seniora fraternity farárov spišských miest. Avšak na rozdiel od J. Mülnera, ktorý viedol od konca roku 1529 do roku 1543 zápisnicu fraternity, K. Sperfogel v prvých zprávkach vidí v novokrstencoch stúpencov umiernennej luterskej reformácie a v novokrsteneckom luterskú herézu.¹¹

Zaraďovanie novokrsteneckého hnutia pod pojem „heresis Lutherana“ K. Sperfoglom možno vysvetliť jedine malou informovanosťou levočského mešťana o situácii v nemeckých krajinách, kde už v období nemeckej roľníckej vojny novokrsteneckí kazatelia stáli v nezmieriteľnom odpore tak proti katolíckemu kléru, ako aj proti umiernennej meštianskej reformácii, reprezentovanej wittenberským Martinom Lutherom i zürišským Ulrichom Zwinglím.

Novokrstenecké hnutie vyrástlo z rozličných tajných siekt, ktoré koncom stredoveku očakávali pád starého „hriešneho“ sveta a vytvorenie „božej“ ríše na starokresťanských zásadách. Široká agitácia i úspechy meštianskej reformácie prebudili tieto sekty z pasívneho protifeudálneho odporu a začali sa už v čase pred prepuknutím nemeckej roľníckej vojny kryštalizovať ako radikálna pokroková spoločenská sila, zložená najmä z remeselníkov v mestách i z vidieckych roľníkov. Jedným z hlavných stredísk novokrstencov bolo saské mesto Zwickau, kde pôsobil ako kazateľ novokrstencov tkáč Mikuláš Storch. Na rozmach protifeudálnej bojovnosti zwickauských novokrstencov pôsobil aj Tomáš Müntzer, ktorý mal v novokrsteneckých skupinách najodddanejších stúpencov, hoci on sám novokrstenecké učenie ďaleko predčil svojou revolučnosťou.¹² Bojové skupiny novokrstencov sa po potlačení roľníckej vojny rozptýlili pred prenasledovaním aj do krajín susediacich s Nemeckom a poslednou ich akciou bolo v rokoch 1534—1535 ovládnutie porýnskeho mesta Münsteru, ktoré

¹⁰ *Diarium Cunradi Spervogel* (ďalej len Sperfogel), fol. 112 v.

¹¹ Sperfogel, fol. 111 „De Lutherianis“, fol. 114 „De Lutheriana heresi“.

¹² Engels Fr. *Nemecká sedliacka vojna*, Bratislava 1952, 46, 51, 52.

sa malo stať ako „nový Sion“ strediskom chilialistami predpovedanej „božej ríše“.¹³

Súčasne s bojovým novokrsteneckým hnutím vyvíjal sa vo Švajčiarsku, južnom Nemecku i Rakúsku pokojný pasívny smer novokrstenectva, ktorého prívržencov feudálna vrchnosť tiež prenasledovala. V dôsledku prenasledovania dostali sa novokrstenecské skupiny z Nemecka a Rakúska na Moravu, kde sa usadili na mikulovskom panstve Leonarda z Lichtensteinu a na kounicovskom panstve v okolí Slavkova.¹⁴

Zatiaľ čo bojový smer novokrstenectva kládol dôraz okrem chilializmu na starozákonnú časť biblie, novokrstenecské skupiny pokojného smeru zdôrazňovali význam novozákonnej časti biblie, aj keď ich spoločným vonkajším znakom bolo uznávanie krstu iba v dospelom veku, ako aj zavrhovanie celého stredovekého cirkevného zriadenia i dogmatizmu. Avšak aj v radoch pokojných novokrstencov jestvovali rozličné skupiny, ktorých názorové rozdiely sa vyostřili práve na Morave. V otázke spoločného vlastníctva majetku („spotrebný komunizmus“) a poslušnosti voči feudálnej vrchnosti spojili sa prísnejší stúpenci Tyrolčana Hansa Huta (Stäbler, Häufler) s prívržencami niekdajšieho waldhutskeho kazateľa Baltazára Hubmaiera (Schwertler, Sabbater, sobotári), ktorých sa ako umiernených zastával aj mikulovský pán Leonard z Lichtensteinu. Moravských novokrstencov zjednotil v rokoch 1533—1536 Tyrolčan Jakub Hutter, s ktorým sa dostal roku 1534 do styku pravdepodobne aj novokrstenecský kazateľ zo Slovenska Andrej Fischer.

Prvé zprávy o novokrstenecských kazateľoch na Slovensku pochodia z roku 1528.¹⁵ Týmto kazateľom, hoci hľadali útulok pred prenasledovaním, vždy išlo o agitáciu medzi ľuďom. Takto roku 1528 vyvíjal tajnú kazateľskú činnosť v Bratislave akýsi mních zo Švajčiarska, ktorého dal umučiť bratislavský kastelán, keď ho prv u kastelána udal jeho druh, mních pochádzajúci z Ulmu. V tejto dobe mal byť popravený aj nejaký „kacír“ v Banskej Bystrici.

Skutočnosť, že v okolí banských miest jestvovali rozličné sekty a medzi nimi aj novokrstenci, potvrdzuje mandát arcibiskupa Pavla z Vardy, keď roku 1530 upozorňuje farárov banských miest na nebezpečie týchto siekt.¹⁶ Trochu svetla na novokrstenectvo v banských mestách vrhá spomínané *Diárium* K. Sperfogla, ktoré je prameňom najmä pre novokr-

¹³ Kautsky K., *A szocializmus előfutárai*, Budapest 1950, 547—638, kde hovorí o bojových novokrstencoch. O pokojných skupinách novokrstencov, tamže, 451—546, kde má špeciálnu stať o moravských novokrstencoch.

¹⁴ Prehľad bohatej literatúry o moravských novokrstencoch pozri v práci Hrubý Fr., *Die Wiedertäufer in Mähren*. Separát z Archiv für Reformationsgeschichte, XXX—XXXII, Leipzig 1935, 1—2. Pozri aj Kameniček Fr., *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, 467—494.

¹⁵ Knausz N., *A pozsonyi káptalan kéziratái*, Esztergom 1870. Kódex bol z kapitulskej knižnice odcudzený a teraz sa nachádza v mestskom archíve v Bratislave, Kodexy-Anabaptistí, č. 2; pozri i Ipolyi A., *Geschichte d. Stadt Neuschl 1875*, 118.

¹⁶ Mon. Eccl. II, 37.

tenectvo na Spiši a čiastočne na Šariši, kde pôsobil ako kazateľ Andrej Fischer, pochádzajúci podľa všetkého z Kremnice, ktorý udržiaval styky s banskými mestami, ako B. Štiavnicou i B. Bystricou, kde žila jeho posledná manželka (pred rokom 1536). Jej matka bola zasa z Kremnice.¹⁷

Napriek tomu, že pramene ako K. Sperfoglovo *Diárium* a zápisnica farárov spišských miest nazývajú Andreja Fischera Kremničanom, alebo hovoria, že je z Kremnice, nemožno o Andrejovi Fischerovi celkom bezpečne tvrdiť, že je Kremničan. K. Sperfogel, keď po prvý raz zaznamenal zpravu o novokrsteneckej sekte v Levoči, uvádza, že Andrej z Kremnice je bratom Hansa Mülnera, zamestnaného v mlyne levočskej kaplnky.¹⁸ Z toho vyplývalo, že aj mlynár Hans Mülner pochádzal spolu s Andrejom Fischerom z Kremnice. Menej pravdepodobné sa totiž zdá, že by Andrej Fischer i Hans Mülner pochádzali z Levoče, pričom Andrej, brat Hansa, by pôsobil dlhšie v Kremnici a iba preto by ho pramene označovali „Cremniciensis“.

Andrej Fischer sa narodil okolo roku 1480 a usudzujúc z titulácie „magister“ i vzhľadom na kňazské povolanie predpokladáme, že skončil univerzitné štúdium. Pred svojím príchodom na Spiš žil začiatkom roku 1529 nejaký čas v Nemecku, kde sa pravdepodobne aj oženil. O tom, či sa zúčastnil aktívne v nemeckej roľníckej vojne, pramene mlčia. Isté je však, že pred rokom 1529, ako hovorí K. Sperfogel, boli v Nemecku odsúdení a popravení ako „kacíri“ jeho siedmi druhovia.¹⁹

K. Sperfogel, ktorý kladie príchod A. Fischera do Levoče na 3. marec 1529, však uvádza, že A. Fischer prišiel od Martina Luthera a v zápisnici farárov spišských miest sa spomína len toľko, že prišiel z Nemecka, kde predtým narobil mnoho zla.²⁰ Kým na jednej strane je isté, že A. Fischer pred návratom na Slovensko žil istý čas v Nemecku, na druhej strane sotva možno súhlasiť s údajom K. Sperfogla, že A. Fischer prišiel od M. Luthera.

K. Sperfogel, ako sme už uviedli, nerozoznával ešte roku 1529 rozdiel medzi luterskou reformáciou a ľudovými smermi reformačného hnutia, akým bolo aj novokrstenectvo. Toto konečne overujú aj tituly nad záznamami v *Diáriu* K. Sperfogla „De Lutherianis“ alebo „De Lutheriana heresi“;²¹ z obsahu týchto záznamov jasne vidieť, že ide o novokrstenecké skupiny, o novokrstenectvo. Konrád Sperfogel sprvu zahrnoval pod pojem „luteráni, luterská heréza“ reformačné hnutie ako celok, vychádzajúc

¹⁷ Sperfogel, fol. 356 v. Porov. aj záznam zápisnice farárov spišských miest k roku 1536, Mon. Eccl. II, 393. Zoványi nesprávne myslí, že ide o nejakého iného Andreja (Prot. Szemle 1916, 328), pretože Andreas Kerl J. Mülnera je totožný s Andrejom Fischerom, ako ukazuje *Diárium*.

¹⁸ „Ongefährlich uff mitfasten ist kommen von der Cremnitz Hans Mülners bruder mit namen Andreas Vischer in Cappellers mul eyn lutterist von Martino Lutter.“ *Diarium*, fol. 111.

¹⁹ Sperfogel, fol. 114 „man hat seyner gesellen 7 in Teutschlanden gericht“.

²⁰ Mon. Eccl. II, 391. Porov. poznámku 18.

²¹ Porov. poznámku 11 i poznámku 18.

prítom, súc oddaným príslušníkom katolíckej cirkvi, z toho, že jedine dr. Martin Luther bol príčinou reformácie, a to aj reformácie ľudovej.²² K. Sperfogel píše síce o „anabaptistoch“, ale nie je dôsledný, pretože ešte roku 1536 pri príležitosti uväznenia levočských novokrstencov Jána Zwilchnera s manželkou a Petra Müntzera označuje týchto pojmom „Luteráni et anabaptiste“,²³ hoci boli známi ako vyhranení novokrstenci.

V známom hospodárskom a politickom stredisku Spiša v stredoveku, ktorému na východnom Slovensku konkurovali iba Košice, bolo mesto Levoča. Preto sa tu medzi mešťanmi začali šíriť reformačné myšlienky pomerne včas, a to už v rokoch 1524—1525.²⁴ Reformačným prúdomrazil cestu čiastočne i erazmianizmus, obmedzený na vzdelaných jedincov. Avšak medzi remeselníkmi sa už v tomto čase začalo formovať radikálnejšie krídlo reformačného hnutia, ktoré neskoršie, roku 1529 tak ochotne prijalo do svojho kruhu novokrstenca Andreja Fischera. K radikálnemu krídlu stúpcov reformácie v Levoči patrili Gregor Mild, zvaný Kynast, ktorý roku 1524—1525 zastával funkciu richtára, a mešťania Peter Güttlich a známy novokrstenc Peter Müntzer,²⁵ ktorí sa za richtárstva Gregora Milda v rokoch 1529—1530 stali konšelmi. Zvolenie Milda richtárom i P. Güttlicha a P. Müntzera konšelmi bolo dielom volenej obce, ktorá nadobudla väčší vplyv na činnosť mestskej rady od roku 1525.²⁶ Medzi členmi volenej obce i mestskej rady boli popri katolíkoch typu K. Sperfogla iste viacerí stúpenci umiernennej luterskej reformácie, s ktorými sa postupne Gregor Mild i konšeli Güttlich a Müntzer dostali do rozporu (v rokoch 1529—1530), pretože sa otvorene zastávali novokrsteneckej skupiny v Levoči. K novokrstencom patrili okrem P. Müntzera asi i P. Güttlich, ba i Gregor Mild, keďže aj v jeho dome sa schádzali „heretici“.

Medzi zvolením richtára Gregora Milda a konšelov P. Güttlicha a P. Müntzera začiatkom roku 1529 a začatím kazateľskej činnosti Andreja Fischera v Levoči začiatkom marca 1529 určite jestvuje súvislosť. Andrej Fischer pri svojom príchode do Levoče 3. marca bol už vyhraneným novokrsteneckým kazateľom a svoju kazateľskú činnosť obmedzoval na tajné schôdze u Hansa Mülnera, nájomcu mlyna levočskej kaplnky, u Bla-

²² V súvislosti s nemeckými kniežatmi Sperfogel hovorí, „quod pocius volunt perdere animas, quam redire ad unitatem catholice ecclesie et istius discordis Martinus Luterus est fons et origo“, Sperfogel, fol. 177.

²³ Sperfogel, fol. 356 v.

²⁴ „Item nota, quod in primis duobus annis sue (i. e. Gregorii Mild) regiminis scilicet 24 et 25 incepit infici secta illa pessima Luteriana et defendebat (i. e. G. Mild) omnes tales hereticos.“ Sperfogel, fol. 180 v.

²⁵ Sperfogel, fol. 112 v. Gregor Mild sa stal richtárom 11. januára 1529 a potom 22. februára boli zvolení P. Güttlich a P. Müntzer, neskôr známy novokrstenc, do mestskej rady ako konšeli. Obaja konšeli boli z rady vylúčení 22. februára 1531, teda zanedlho po smrti Gregora Milda, porov. Sperfogel, fol. 106 v. a 176 v.

²⁶ Sperfogel, fol. 75, o sebe hovorí, že pre niektoré nedostatky „per communitatem ad consolatium non fuit admissus“ a roku 1526 sa stal richtárom „prelocutor communitatis quinquaginta virorum“ Pavel Sartor, Sperfogel, fol. 81.

žeja Schustera i inde.²⁷ Činnosť A. Fischera nezostala dlho utajená a mestská rada ho i s manželkou vykázala na Veľkú noc 1529 z Levoče. A. Fischer sa po odchode z Levoče krátko zdržal v Spišskej Novej Vsi, odkiaľ odišiel do Švedlára,²⁸ poddanského mestečka spišského hradného domínia, patriaceho Thurzovcom.

Švedlárčania boli prevažne baníci, ktorí pracovali v banských podnikoch, patriacich ťažiarom z Gelnice, Smolníka i Levoče. Chudobné obyvateľstvo Švedlára veľmi vďačne prijalo novokrsteneckého kazateľa Andreja Fischera a umožnilo mu verejnú činnosť v tamojšom kostole. Kázne A. Fischera namierené proti cirkevným dogmám katolíckej cirkvi, božstvu Krista a panenstvu bohorodičky Márie, existencii svätých a sviatostiam nezanedbávali ani otázky sociálne, ako poslušnosť voči kléru a svetскеj vrchnosti, čím si získal množstvo nadšených stúpcov.²⁹ Avšak do Švedlára putovali aj priatelia a stúpenci A. Fischera z Levoče, ktorí ho úpenlivo žiadali, aby sa opäť vrátil do Levoče. V nedeľu 9. mája zasa začal svoju kazateľskú činnosť i so svojou manželkou po domoch levočských stúpcov. Činnosť A. Fischera však pozorne sledovali niektorí členovia mestskej rady a najmä levočský farár Sebastian Henckel, ktorý znovu žiadal mestskú radu o potrestanie nebezpečného „kacira“.³⁰

Mestská rada sa pri rokovaní o činnosti A. Fischera a jeho vykázaní z mesta rozdvojila. Väčšia časť konšelov trvala na jeho vykázaní a potrestaní, richtár Gregor Mild s konšelmi P. Güttlichem a P. Müntzerom sa postavili proti väčšine. Svoje stanovisko odôvodňovali tým, že A. Fischer i iní kazatelia majú právo na slobodné hlásanie „slova božieho“.³¹ Väčšina konšelov vedená farárom S. Henkelom sa v nemohúcnosti obrátila o pomoc na Jána Katzianera, veliteľa habsburských žoldnierskych jednotiek, ktoré sa v lete 1529 zdržiavali v Zemplínskej stolici, chrániac prechody z Poľska do Uhorska.³² A. Fischer, tušiac nebezpečenstvo, odišiel z Levoče do mestečka Švedlára, kde sa cítil istejšie.

Veliteľ J. Katzianer vyhovel žiadosti väčšiny mestskej rady Levoče a z tábora pri Humennom nariadil smolníckemu kapitánovi Sebastianovi Saurovi, aby A. Fischera i s manželkou zatkol a poviazaných poslal do jeho tábora. Na to sa J. Katzianer stiahol na hrad Čičvu, kam drabanti S. Saura, smolníckeho kapitána, priviedli A. Fischera a jeho manželku, chytených 13. mája.³³ Na hrad Čičvu zvolal J. Katzianer poradu kráľov-

²⁷ Sperfogel, fol. 111, hovorí, že A. F. „hat heymlich yn des jungen Blasch Schusters hauss und in Cappellers mul und anderswo gepredigt“.

²⁸ Mon. Eccl. II, 391 (Sp. N. Ves); Sperfogel, fol. 111 hovorí, že po zákroku mestskej rady „ist her weg gezogen und an vil enden gepredigt und zwittracht gemacht und im Schwedler hat her offenberlich in der kirchen gepredigt“.

²⁹ Sperfogel, fol. 111, 112.

³⁰ „Ist das der her pfarrer gewar worden, hat das eyn erberen radt geclagt und begert sollichs zu gestatten,“ Sperfogel, fol. 112.

³¹ „her wer nicht zu straffen, wenn her predigt das wort gottes,“ Sperfogel, fol. 112.

³² Sperfogel, fol. 112.

³³ „welichs her gethun hat am donerstag vor pfingsten,“ Sperfogel, fol. 112.

ských miest. Levočská deputácia ho informovala o rozkole v mestskej rade. J. Katzianer i pred zástupcami miest odkázal do Levoče, že richtára Gregora Milda i jeho podporovateľov P. Güttlicha a P. Müntzera nechá upáliť, čo spôsobilo v Levoči veľké zdesenie. Okrem toho Katzianer žiadal písomne mestskú radu, aby mu pod trestom straty mestských privilégií zaslala akýsi 12 stranový spis Andreja Fischera, ktorý bol tento predtým predložil mestskej rade.³⁴

Levočská mestská rada na spoločnej porade s volenou obcou i farárom Sebastianom Henckelom sa 24. mája uzniesli, už i vzhľadom na dobrú povesť Levoče ako hlavy spišských miest, utíšiť J. Katzianera písomným prísľubom o svornosti mestskej rady, keď sa táto bude všemožne brániť aj proti šíreniu „luterskej“ herézy. Na tejto porade prinútili konšeli aj richtára Gregora Milda, aby sa pomeril s farárom S. Henckelom a súhlasil s obsahom prípisu J. Katzianerovi.³⁵

O J. Katzianerovi sa v tomto čase šírili také zprávy, že stíha prísne „luteránov a nejakého kazateľa vraj poslal na kráľovský dvor“. Avšak J. Katzianer mal v prvom rade záujem na svojom vrecku, keďže bol známy ako vydierač miest i fraternity spišských farárov. Okrem toho v jeho vojsku mnohí kapitáni boli stúpcami luteranizmu. V júni 1529 mal Katzianer oveľa vážnejšie starosti ako prenasledovanie „kacírov“. Jeho hlavný stan trpel nedostatkom peňazí, a preto v júni veliteľ J. Katzianer opustil žoldnierske jednotky a rozhodol sa ísť na kráľovský dvor. Cestou sa síce zastavil v Levoči, kde za vynútenú bohatú podporu vydal pred odchodom do Liptova v mene panovníka 20. júna mandát proti „luteránom“.³⁶

Nakoľko vplýval mandát J. Katzianera na urýchlenie súdu s Andrejom Fischerom a jeho manželkou, nemožno rozhodnúť. Na akýsi súvis by poukazovalo jedine to, že súd zasadol až za neprítomnosti J. Katzianera 2. júla, dokedy (od 13. mája) sedeli Fischerovci vo väzení na hrade Čičva, očakávajúc krutý rozsudok. Vojenský tribunál Katzianerových veliteľov 2. júla odsúdil pre heretické učenie o cirkvi, ako aj poburovanie proti vrchnosti A. Fischera na smrť obesením a jeho manželku utopením. Ako hovorí Sperfogel, rozsudok bol ihneď vykonaný. Zatiaľ čo Fischerovu manželku utopili, Andrej Fischer sa záhadným spôsobom pred smrťou zachránil, keď vraj zo šibenice odpadol.³⁷ Možno, že mu pomohli nejakí Le-

³⁴ Sperfogel, fol. 112—112 v.

³⁵ „Item an dem obgenanten montag ist auch eyn vorsunnug und eyntrecht gemacht zwischen dem hern pfarrer und hern richter Gregor Kynast, welche von wegen der luteristen syndt ein zeytlang nicht frundt gewesen,“ Sperfogel, fol. 114.

³⁶ Bruckner Gy., *A reformáció és ellenreformáció a Szepességben* 21 (vydieranie J. Katzianera). O materiálnej tiesni pozri Sperfogel, fol. 117—117 v a 120. Porov. i fol. 114.

³⁷ „Item hat seyn weyb ertrenckt und ym zu dem schloss aussgehangen, do hat her (:als man sagt:) etlich stund gehangen und darnach her abgefallen,“ Sperfogel, fol. 114 v.

vočania, pretože po takej tvrdej skúške, ako bola šibenica, sa Andrej Fischer odobral z čičvanského popraviska priamo do Levoče.

Nečakaný príchod A. Fischera do Levoče, kde sa tento neobišiel bez kázania, povzbudil jeho levočských stúpencov. Avšak hneď na to sa odobral A. Fischer do svojho predošlého pôsobiska, do Švedlára, kde zača už s verejným krsténím dospelých. Sem za ním prichádzali kvôli krstu a kázaniu nielen jeho stúpenci z Levoče, ale aj z iných spišských miest. Takto sa Švedlár stal novokrsteneckou obcou a strediskom novokrsteneckého hnutia na Slovensku. Podľa K. Sperrfogla pokrstil A. Fischer do novembra 70—80 dospelých ľudí. Týchto dospelých krstil aj za chladnej jesene začiatkom novembra.³⁸ Švedlárčania, posilňovaní ideologicky svojím neúnavným kazateľom, boli ochotní položiť zaň i svoje životy.

Úspechy Andreja Fischera, keďže si získal v prostých remeselníkoch a baníkoch oddaných pomocníkov a agitátorov, boli známe aj mimo spišskej stolice, a preto nie bez príčiny vzbudzovali žiarlivosť a nenávisť katolíckeho kléru i okolitých feudálov. Levočský patriciát spolu so spišským prepoštom Jánom Horváthom, zemanom z Lomnice, ináč známym sincristom, a kapitánom spišského hradu Krištofom Pernerom, pripravili všeobecný a nečakaný útok na spišských novokrstencov.

Prípravy sa robili v tajnosti, pretože v dňoch 12. a 13. novembra zaistili mestskí drabantí len v Levoči dvanásť mužov a žien, ktorí sa vo väzení priznali, že sú novokrstenci. Sliedenie drabantov trvalo ďalej a 15. novembra uväznili ešte ďalších 8 novokrstencov z Levoče, pričom sa niektorí levočskí novokrstenci zdržiavali vo Švedlári.³⁹

Skutočnosť, že si Andrej Fischer získal stúpencov najmä medzi remeselníkmi, potvrdzujú mená uväznených levočských novokrstencov. Boli to Peter Sattler (sedlár) s manželkou, jeho brat i sluha, ďalej Baláž Schuster (švec) s manželkou, Ján Zwilchner (tkáč cvilichu) s manželkou, Gabriel Zwilchner s manželkou, Juraj Rüpitscher (pôvodom z Repaš), Strack Hans (švec), Ján Aurifaber (zlatník) s manželkou, Vavrínek Schustel (švec), Michal Schustrova, Alexova manželka Anna a Jakub Schneider (krajčír). Z týchto po zložení prisahy,⁴⁰ ktorou sa odriekali heretického novokrsteneckého učenia a sľúbili vernosť katolíckej cirkvi, boli 24. novembra prepustení na slobodu Ján Aurifaber s manželkou, Vavrínek Schustel, Juraj Rüpitscher, Strack Hans, Michal Schustrova, Alexova Anna a manželky Zwilchnerovcov. Okrem toho vo Švedlári chytili pri ozbrojenom prepade Levočana Michala Sutora (šveca), ktorého manželka bola už prv zaistená. Tento vraj lákal Levočanov do novokrsteneckej švedlárskej obce.

Za tejto akcie bol však hlavným terčom útoku proti novokrstencom kazateľ Andrej Fischer, ktorý sa 10. novembra oženil vo Švedlári s mladou

³⁸ Sperrfogel, fol. 114 v, 127 (tu je reč o 70 prekrstných).

³⁹ Sperrfogel, fol. 112, 112 v.

⁴⁰ Sperrfogel, fol. 128 v. Na vložke medzi fol. 127 v (128 je text prisahy).

Levočankou, dcérou vdovy po Jánovi Malerovi (maliar), čo mohlo byť práve pohnútkou pri nástupe proti novokrstencom. V tom čase žiadal kapitán spišského hradu Krištof Perner smolníckeho kapitána S. Saura, aby znovu zatkol A. Fischera. S. Saur síce sľúbil vyhovieť Kr. Pernerovi, ale sľub nevládal realizovať, pretože Švedlárčania vyhlásili, že radšej zomrú, akoby mali svojho kazateľa zradit'. Na to Kr. Perner žiadal mestečko Švedlár, aby vyslalo k nemu deputáciu 3—4 boženíkov, členov mestskej rady. Avšak ani tejto žiadosti Švedlárčania nevyhoveli, načo 16. novembra po dôkladnej príprave na zatknutie hlavných novokrstencov tiahla na Švedlár silná vojenská jednotka, a to jazdci Kr. Pernerera s 30 pešiakmi, ďalej jazdci prepošta J. Horvátha a 50 pešiakov-drabantov mesta Levoče, teda okolo 100 ozbrojencov.⁴¹ Skutočnosť, že tejto feudálnej vojenskej jednotke sa Švedlárčania nepostavili na ozbrojený, ale iba na pasívny odpor, je veľmi dôležitá pre posúdenie charakteru novokrstenectva šíreného A. Fischerom. Ide zrejme o pokojné novokrstenecké hnutie.

Ale prípravy na ozbrojený útok feudálov proti Švedláru nezostali utajené. Andrej Fischer, súc vopred upozornený na nebezpečenstvo, nevedel Švedlárčanov k ozbrojenej obrane, ale sa utiahol s mnohými novokrstencami do blízkych hôr. Obyvateľstvo, ktoré zostalo doma, pretože väčšinu A. Fischer už znovu pokrstil, nútil veliteľ feudálneho vojska, kapitán spišského hradu Krištof Perner zložiť prisahu, že sa navždy vzdajú novokrsteneckej herézy a zostanú vernými príslušníkmi starej cirkvi. Prisahu odmietlo zložiť iba desať obyvateľov. Richtár mestečka, ktorého A. Fischer pokrstil len niekoľko dní pred útokom, za tohto prepadu zomrel. Vojsko, vedené Kr. Pernerom, po zaistení neoblomných novokrstencov, ktorých neskôr odviekli do temníc spišského hradu, malo záujem prinútiť vrátiť sa do mestečka i v lesoch ujdených novokrstencov. Zároveň uložil veliteľ Kr. Perner Švedláru pokutu (šarc) 150 florénov. V horách sa zdržujúci novokrstenci sa pokúsili získať od Kr. Pernerera glejt, aby sa mohli slobodne vysťahovať preč, ale Perner na túto podmienku nepristúpil. Zdá sa, že Andrej Fischer za týchto smutných dní opustil Švedlárčanov, skrývajúcich sa v horách, na čo aj feudálne vojsko s väzňami a po vyplatení pokuty uloženej mestečku zo Švedlára odtiahlo.

S čiastočným úspechom boja proti novokrstencom sa neuspokojila najmä časť levočskej mestskej rady, keď organizovala prenasledovanie novokrstencov i v cechoch. Dňa 26. januára 1530 podali pred levočskou mestskou radou sťažnosť na novokrstencov v ševcovskom cechu zástupcovia cechu a žiadali od mestskej rady ochranu. Avšak richtár Gregor Mild, zvaný Kynast, podporovaný dvoma konšelmi (P. Güttlich a P. Müntzer), odrazil útoky väčšiny mestskej rady, ktorá sa pre rozkol v ševcovskom cechu na ničom vo veci novokrstencov nemohla uznieť.⁴² Prenasledovanie a upodrozrievanie neprestalo ani potom.

⁴¹ Sperfogel, fol. 128—128 v.

⁴² Sperfogel, fol. 114 v.

Na boji proti novokrstencom sa samozrejme zúčastnil aj klérus. Niekde však, ako napr. v Sabinove, zapojili sa do protinovokrstenckého ťaženia i duchovní, sympatizujúci s luterskou reformáciou. Andrej Fischer sa na svojom úteku v zime 1529/1530 zastavil v Sabinove, kde vzhľadom na útok tamojšieho, umiernenej reformácii oddaného farára Antona Philadelphu požiadal mestskú radu Sabinova o slobodnú verejnú dišputu o „božom slove“. Mestská rada so žiadosťou A. Fischera súhlasila, ale farár A. Philadelphus sa dišpute vyhol, odvolávajúc sa na to, že sa mu treba ešte podučiť u vratislavského luterského reformátora Jána Hessa.⁴³ Stanovisko A. Philadelphu vyvolalo nevôľu mestskej rady a čoskoro musel odísť zo Sabinova do Prešova, odkiaľ sa neskoršie dostal do Banskej Bystrice, kde vystupoval z kazateľnice verejne proti novokrstenectvu a najmä A. Fischerovi.

Smelé vystúpenie A. Fischera voči A. Philadelphovi získalo sympatie mestskej rady i voči novokrstencom, ktorých v Levoči stále prenasledovali. Koncom februára sa sabinovský konšel Gašpar odvážil osobnou návštevou mestskej rady v Levoči vyžiadať súhlas na odstahovanie z Levoče do Sabinova trom novokrstenckým rodinám, a to Petrovi Sattlerovi a jeho bratovi Blažejovi Schusterovi a Jánovi Aurifabrovi. Žiadosti sabinovského konšela levočskí konšeli odporovali, ale nakoniec presadil richtár Gregor Mild svojou váhou povolenie odchodu. Do Sabinova sa neskoršie prístahovali z Levoče i ďalší novokrsteneci, odkiaľ však na nátlak ostatných kráľovských miest Bardejova, Košíc, Prešova a Levoče boli predsa vykázaní, a ako zaznamenáva K. Sperfogel, ušli vraj pred istou smrťou zo strany habsburských žoldnierov iba o jeden deň.⁴⁴

Andreja Fischera na jeho úteku zo Švedlára cez Šariš na ceste do Poľska sprevádzali jeho najvernejší. Drabantí hradného panstva Plaveč na poľsko-slovenskej hranici po prchajúcich novokrstencoch bedlivo sledili, ale Andreja Fischera sa im nepodarilo zajať. Chytili však jeho žiaka Jána, ktorého podrobili prísrnemu vyšetrovaniu. Väzeň Ján sa priznal, že ho A. Fischer vysielal kázať do Švedlára, Smolníka a aj na iné miesta, ktoré nevyzradil. Na otázku súdu, kde sa nachodí A. Fischer, Ján uviedol, že pred necelým týždňom odišiel do Krakova, odkiaľ má zamierené na Moravu, keďže sa tam má konať veľké zhromaždenie „bratov“, ktorých cieľom je rozšíriť novokrstenectvo do rozličných krajín.⁴⁵ Na tomto zhromaždení mal A. Fischer posilniť tých „bratov“, ktorých prijal sám do novokrstenckej sekty. Po skončení zhromaždenia sa mal podľa výpovedi Jána A. Fischer vrátiť s viacerými učenými mužmi do Uhorska. Súd vyniesol prísny rozsudok nad Jánom, žiakom A. Fischera, keď ho pre here-

⁴³ Gölnerová, *Počátky reformace v B. Bystrici*, 602—603.

⁴⁴ Sperfogel, fol. 136.

⁴⁵ „Item dicebat, quod Andreas ante sex dies ivisset Cracoviam, dehinc ad Moraviam, ubi magnus numerus fratrum hereticorum esset congregatus, qui mittendi essent in diversis partes per fratres ad seminandam ipsorum sectam,” Sperfogel, fol. 136.

tické presvedčenie a činnosť odsúdil na šibenicu a popravil 21. februára 1530. Smrť mladého žiaka Jána rozhodne znamenala stratu pre spišských novokrstencov, pretože bol v otázkach novokrsteneckého hnutia dosť zbehlý.

Je zaujímavé, že útok na novokrstencov v Levoči bol zorganizovaný až po smrti erazmitu Sebastiana Henckela, príbuzného dvorného kazateľa kráľovnej Márie Jána Henckela. Levočská mestská rada i volená obec zvolili za nástupcu Sebastiana opäť Jána Henckela, ktorý už v rokoch 1520—1522 pôsobil v Levoči. Keď však tento ponuku Levočanov neprijal, bolo treba vyhliadnuť nového kandidáta. A tak zvolila mestská rada Vavrince, farára v Spišskej Novej Vsi, ale volená obec sa rozhodla za levočského rodáka Juraja Mülnera, farára v Spišskej Belej. Kandidát volenej obce zvíťazil a nový farár sa čoskoro ukázal ako nekompromisný nepriateľ novokrstenectva i luteranizmu. Od októbra 1530, keď náhle zomrel ochranca novokrstencov richtár Gregor Mild, zvaný Kynast, mal farár J. Mülner úplne voľné ruky.

V auguste 1530 odchádzal do Nemecka posol zo Spišského hradu, ktorý niesol zprávu o smrti kapitána Krištofa Pernera. Tento dostal za úlohu vyzvedieť sa i o činnosti A. Fischera na Morave. Po svojom návrate tento posol 15. septembra hlásil mestskej rade v Levoči, že Andrej Fischer z Kremnice, známy heretik, ktorý rozsieval herézy vo Švedlári a inde, je na Morave veľmi vážený, pričom uviedol, že celá Morava je novokrstenecká a v tejto sekte chcú Moravania vytrvať až „do svojej smrti“.⁴⁶ Je pravdepodobné, že sa A. Fischer v tomto čase zdržiaval na panstve Leonarda z Lichtensteinu na južnej Morave, pretože sa tam A. Fischer objavuje aj roku 1534 v obci Věstonice (Wistanitz) neďaleko Mikulova. A. Fischer prežil roku 1530 iste aj spory medzi jednotlivými skupinami moravských novokrstencov, čo koniec koncov vplývalo aj na jeho ďalšiu činnosť medzi novokrstencami na Slovensku.

Novokrstenectvo počas neprítomnosti Andreja Fischera na Slovensku v rokoch 1530—1531 nezaniklo, aj keď bolo vystavené neustálemu tlaku zo strany katolíckeho kléru i feudálnej vrchnosti. Zatiaľ čo novokrstenecká skupina v Levoči oslaba aj preto, že jej podporovatelia konšeli P. Güttlich a P. Müntzer boli z mestskej rady vylúčení, novokrstenecká obec vo Švedlári sa naďalej udržala a navštevovali ju aj novokrstenci z Levoče. O tom hovorí aj záznam K. Sperfogla z roku 1533 o vdove Martina Messerschmidta, ktorá žiadala povolenie mestskej rady v Levoči na predať nemovitosti. Ako dôvod uviedla, že jej manžel zanechal veľké dlžoby, keď vyše dvoch rokov márnil majetok, cennosti i peniaze s „neviestkami“ vo Švedlári.⁴⁷ Ak túto obžalobu Messerschmidtovej hodnotíme zo stano-

⁴⁶ Sperfogel, fol. 155 v „Item dicebat (i. e. Joh. Reyss), quod Andreas Vischer de Cremnitz hereticus, qui in Schwedler et alibi ante annum seminavit heresim, sit in Moravia in summo honore et quod fere totta Moravia sit rebaptisata, volentes(!) in hac secta perseverare usque ad mortem.“

⁴⁷ Sperfogel, fol. 266.

viska novokrsteneckého učenia, vidíme, že ide o uplatnenie zásady, že „muž môže opustiť manželku a manželka muža“, keď k tomu dala súhlas novokrstenecká obec. Nedostatok ďalších zpráw neumožňuje bližšie poznať vnútorný život švedlárskej novokrsteneckej obce za neprítomnosti kazateľa Andreja Fischera.

Kazateľ Andrej Fischer sa vrátil z Moravy na Slovensko niekedy roku 1532, keď ho nenachodíme vo Švedlári, ale čo je prekvapujúce, v Levoči vo funkcii kazateľa. Kedy bol za kazateľa v Levoči prijatý a za akých okolností, nie je známe. Pravdepodobne to bola volená obec, ktorá pomohla A. Fischerovi k tejto verejnej funkcii, pretože farár Juraj Mülner novokrsteneckého kacíra A. Fischera nemohol mať v láske a čakal iba na príležitosť, ako sa ho zbaviť. Táto príležitosť sa naskytla, keď Andrej Fischer na obede na levočskej fare v prvú adventnú nedeľu 1532 osobne pourážal farára J. Mülnera i jeho gazdinú.⁴⁸ Toto farár J. Mülner využil na to, že vec predložil mestskej rade a žiadal, aby A. Fischera z mesta vykázala. Kazateľ A. Fischer nemal údajne veľkú vôľu opustiť Levoču, bol však prinútený na vianočné sviatky odísť. Kde sa však zdržoval prvú polovicu roku 1533, nie je známe. Skutočnosť, že sa nezdržoval dlhšie vo Švedlári, vyplýva zo zprávy K. Sperfogla, v ktorej hovorí, že začiatkom septembra dostala mestská rada v Levoči list, kde sa jej dáva na vedomie, že Andrej Fischer opäť prišiel do Švedlára i so svojimi druhmi. Pri návrate A. Fischera do Švedlára roku 1533 mal zohrať hlavnú úlohu lúpežný rytier František Bebek, ktorý sľúbil A. Fischerovi vo Švedlári ochranu a pomoc.⁴⁹ Táto zpráva by nasvedčovala tomu, že A. Fischer sa po odchode z Levoče zdržoval v blízkosti Švedlára a v okolí bebekovského panstva v Gemeri. Do úvahy by prichádzala Spišská Nová Ves, kde mal svojich priateľov, ktorá patrila k 13 spišským mestám daným Poľsku do zálohu. Začiatkom októbra vydal totiž Poliak Peter Kmita ako spišský kapitán mandát proti novokrstencom, ktorí v týchto 13 mestách vyvíjajú agitačnú činnosť.⁵⁰

V nasledujúcom roku sa Andrej Fischer necítil vo Švedlári dosť bezpečný. Opustil ho v lete 1534, keď prostredníctvom svojich priateľov zo Spišskej Novej Vsi vyjednával o kazateľské miesto v Banskej Štiavnici, kde už dlhšie hľadali súdeho farára alebo kazateľa, ktorý by vedel nemcky i slovensky.

Rokovania s Banskou Štiavnicou sú však dokladom toho, že Andrej Fischer sa stal miernejším vo svojom novokrstenectve, čo vyplýva aj z listu, odoslaného zo Švedlára do Banskej Štiavnice 13. júla 1534, keď sa chce dať mestskej rade zistiť, nakoľko je jeho „duch prispôsobený cirkvi katolíckej“.⁵¹ Odchod do Banskej Štiavnice odťahoval a zatiaľ prijal miesto

⁴⁸ Sperfogel, fol. 241 v „De domino Andrea predicatore“.

⁴⁹ Sperfogel, fol. 278 v „Pessima nova de adventu anabaptistarum“.

⁵⁰ Mon. Eccl. II, 392—393.

⁵¹ Mon. Eccl. II, 360—361. Ako sprostredkovateľ vystupuje novoveský mešťan Jakub Bubbey.

kazateľa v Spišských Vlachoch, kde ho listom z 15. augusta banskoštiavnická mestská rada žiada, aby začal kázať.⁵² Avšak A. Fischer nemienil dlho ostať v Spišských Vlachoch, pretože jeho priateľ Novovešťan Jakub Tainczer, ktorý tiež sprostredkoval medzi B. Štiavnicou a A. Fischerom, píše 19. augusta list, kde zdôrazňuje podmienku slobodného kázania „božieho slova“ a hovorí už o príprave A. Fischera na cestu do B. Štiavnice, keď mu Tainczer dal k dispozícii svojho sluhu Urbana ako sprievodcu.⁵³ Avšak A. Fischer do Banskej Štiavnice nedošiel. Jeho osobný nepriateľ banksobystrický farár Anton Philadelphus, ktorý pred dvoma rokmi vyšiel z väzenia arcibiskupstva Pavla z Vardy ako luteranizmom nasiaknutý kacír,⁵⁴ opäť z kazateľnice v Banskej Bystrici verejne útočil proti A. Fischerovi ako novokrstencovi. Zdá sa, že toto bola pravá príčina, pre ktorú sa A. Fischer nedostal do Banskej Štiavnice a smer svojej cesty zmenil.

V jeseni 1534 nachádzame kazateľa Andreja Fischera už v bezpečí, a to na mikulovskom panstve Leonarda z Lichtensteinu v dedinke Věstonice, odkiaľ odpovedal veľmi ostro na útoky farára A. Philadelphusa mestskej rade v Banskej Bystrici. A. Fischer žiadal, aby A. Philadelphus prišiel na majetky mikulovského zemepána, kde si v slobodnej dišpute môžu vymeniť svoje náhľady o náboženskom učení. Navrhol tiež, že môže prísť do Banskej Bystrice, ale od moravských hraníc potrebuje od mestskej rady glejt. Pritom zaútočil aj na mestskú radu, že svojich kazateľov terorizuje a vyhráža im mučením a smrťou, a preto niet sa čo diviť, že v Banskej Bystrici majú nevzdelaných kňazov.⁵⁵

Andrej Fischer nezostal dlho na Morave. Vrátil sa znovu na Spiš, kde ho roku 1536 nachádzame vo funkcii farára vo Výbornej (Bierbrunn), ktorá ako mestečko patrila medzi Poľsku zálohované spišské mestá.⁵⁶ Situácia v oblastiach založených Poľsku sa roku 1536 vo vzťahu k novokrstencom podstatne zmenila. Hieronym Laski, ktorý sa zdržoval v Kežmarku ako stúpenec Jána Zápoľského, vydal totiž nariadenie, že sa do Kežmarku môžu úplne slobodne nastahovať všetci novokrstenci,⁵⁷ ktorých ostatné spišské mestá iba trpeli.

Avšak aj na osobnosti Andreja Fischera ako novokrstenca sa prejavil vývin, a to odklonom od prísnych zásad novokrstenectva, keďže roku 1532 prijal miesto kazateľa v Levoči a v lete 1534 vyjednával o kazateľské miesto v Banskej Štiavnicí.⁵⁸ Jeho pobyt na Morave u Leonarda z Lichtensteinu, ktorého pokladal A. Fischer za svojho priateľa, tiež u-

⁵² Mon. Eccl. II, 367.

⁵³ Mon. Eccl. II, 367—368.

⁵⁴ Archív mesta B. Bystrice, f. 168, n. 36.

⁵⁵ Mon. Eccl. II, 375—378 podľa orig. z archívu m. B. Bystrica, f. 236, n. 1.

⁵⁶ Mon. Eccl. II, 393 (zápisnica fraternity, známa v literatúre ako Matrica Molleriana, správne Molleriana alebo Mülneriana). Porov. poznámku 17.

⁵⁷ Sperfogel, fol. 350 v „Anabaptiste ad Kessmarckt“.

⁵⁸ Sperfogel, fol. 356 v. Text *Diária* presvedčuje, že Andreas Kerll v zápisnici fraternity je Andrej Fischer, Mon. Eccl. II, 393.

kazuje na to, že Andrej Fischer, pôvodne stúpenec prísneho novokrste- neckého smeru, ktorým bol ešte za svojej činnosti v lete 1529 i za úto- ku na Švedlár v novembri 1529, prešiel ku skupine umiernených novo- krstencov, ktorí boli za svetské panstvo, tzv. Schwertlerom alebo „sobo- tárom“. Preto nijak neprekvapuje, keď nehľadal už ako 60 ročný stavec kazateľské miesto v novokrsteneckej obci, ale prijal roku 1536 uprázdne- nú faru vo Výbornej. Tu sa zblížil s nekompromisným stúpencom lute- ranizmu, kežmarským farárom Jurajom Leudischerom.

Usadlý život na fare kládol na vdovca Andreja Fischera ťažké podmien- ky, a preto sa rozhodol aj v takom vysokom veku znovu oženiť. Za man- želku si vybral vdovu po Petrovi Sartorovi (Schneider) z Levoče, ktorá mala tri deti. Levočský magistrát i spišský prepošt, ktorý už v tom čase odmietal celibát a pestoval vo veľkom simóniu, ostro protestovali proti tomuto sobášu a ho aj znemožnili.

Vdova po Petrovi Sartorovi patrila k levočským novokrstencom a žila v spoločnej domácnosti Petra Müntzera, ktorý ju spolu s Jánom Zwil- schnerom a jeho manželkou nahovárali, aby vstúpila do manželstva s ka- zateľom A. Fischerom, za čo boli aj títo uväznení.

Po neúspechu so sobášom v Levoči vzal si Andrej Fischer za manželku mladé dievča z Banskej Bystrice, ktorého matka, Kremničanka, bola vy- datá za mnícha „apostatu“.⁵⁹ Opusteného A. Fischera sa ujal Juraj Leu- discher, ktorý ho 26. júla 1536 verejne zosobášil v Kežmarku.⁶⁰ Avšak zblíženie A. Fischera s Leudischerom ešte neznamenalo vzdanie sa novo- krstenectva.

Andrej Fischer aj potom ešte chodieval kázavať po spišských novo- krsteneckých skupinách a na týchto cestách (pravdepodobne vo Švedlári, ktorý je v blízkosti Gemera) ho drabanti Františka Bebeka niekedy v ro- koch 1539—1540 chytili a neskoršie z príkazu tohto gemerského oligarchu zhodili z múrov Krásnej Hôrky.⁶¹ Zdá sa, že Fr. Bebek si chcel získať v očiach kráľa Ferdinanda I. aspoň nejaké zásluhy za zverstvá a násilen- stvá, ktorých sa dopustil ako stúpenec Jána Zápoľského.

So smrťou Andreja Fischera súvisí aj pomalý rozklad spišského novo- krstenectva v tom čase, keď na západné Slovensko prenikajú príčinniví remeselníci i roľníci, novokrstenci z Moravy („habáni“), ktorí boli už ideo- logicky stmelení. Spišskí novokrstenci v rokoch 1529—1530, ako vyplýva z ich výpovedí a obžaloby feudálnou vrchnosťou, boli ešte nestmelenou, ale radikálnou odnožou pokojného novokrstenectva, ako to vyplýva z ich ideologického charakteru.

Ideológia novokrstencov na Slovensku z obdobia pred štyridsiatymi

⁵⁹ O pôvode matky z Kremnice hovorí zápisnica fraternity, Mon. Eccl. II, 393 a o pôvode dcéry zasa hovorí Sperfogel, fol. 356 v.

⁶⁰ Sperfogel, fol. 356 v. Spišský prepošt J. Horváth, ktorý neskoršie (1543) prešiel k reformácii, citoval A. Fischera do kapituly, ale sa ani napriek ochrane H. Laského nedostavil.

⁶¹ Mon. Eccl. II, 407, 417. Presný čas zavraždenia nie je známy.

rokmi 16. storočia bola známa doteraz iba zo stručného výťahu kronikára G. Haina. Avšak *Diárium* K. Sperfogla, hoci jeho autor je naladený voči novokrstenectvu nepriateľsky, obsahuje cenné údaje o obsahu novokrsteneckej ideológie. Uvádza ich ako priestupky voči cirkvi a feudálnemu spoločenskému poriadku, herézy, za ktoré novokrstenci pykajú alebo si zaslúžia potrestanie.

Novokrstenecská ideológia sa skladá z článkov náboženského a z článkov sociálneho charakteru. Články sociálneho charakteru sú veľmi významné, pretože nimi sa líšia novokrstenci na Slovensku od hnutia umiernenej luterskej reformácie.

Základnou požiadavkou sociálneho charakteru slovenských novokrstencov je zásada kolektívneho vlastníctva statkov, ktorá sa uvádza ako vlna roku 1529 popravenej manželky A. Fischera i uväznených levočských novokrstencov.⁶² Manželka A. Fischera rozvinula túto zásadu aj širšie, keď sa obrazne mala vyjadriť, že jeden má povinnosť orať a brániť a druhý je povinný pripraviť mu nástroje.⁶³ So zásadou kolektívneho vlastníctva statkov súvisí aj zásada, že „gazdiné sú spoločné všetkým“,⁶⁴ t. j. že domácnosť jedného nie je uzavretá pred ktorýmkoľvek členom novokrsteneckej obce. Na praktické vovedenie do života máme príklady zo Švedlára i z Levoče. Tak napr. vo Švedlári obci odovzdal svoje cennosti a peniaze Michal Messerschmidt a v Levoči žila vdova po Petrovi Sartorovi s tromi sirotami v domácnosti Petra Müntzera.⁶⁵ Sem patrí koniec koncov i požiadavka, že „muž môže opustiť kedykoľvek svoju manželku a manželka muža“, čo neznamenovalo svojvoľné uvoľňovanie manželských zväzkov, pretože to bolo viazané na súhlas celej novokrsteneckej obce.⁶⁶

Zásady, týkajúce sa spoločných domácností a manželstva, stali sa v súčasnej spoločnosti predmetom rozličných ohováraní, čo vidieť aj zo záznamov K. Sperfogla, ktorý hodnotí vdovu Petra Sartora, žijúcu v domácnosti Petra Müntzera, ako „neviestku“. Podobný názor zastáva K. Sperfogel aj pri Michalovi Messerschmidtovi, ktorý rozahjdákal majetok so švedlárskymi „neviestkami“.

Ako druhý zásadný článok sociálneho dosahu, ktorý sa vyskytuje u všetkých uväznených a obžalovaných novokrstencov, je „odmietanie poslušnosti duchovným i svetskej moci“.⁶⁷ Jeho protifeudálny obsah, spojený so zásadou „radšej zomrieť, ako zraďiť“, poznáme z praxe vo Švedlári, keď novokrstenecská obec odmietla vyslať boženíkov ku kapitánovi Kr.

⁶² „Item alle guetter sollens gemeyn seyn,“ Sperfogel, fol. 114; „Item quod omnia debent esse communia“ (levoč. väzni), Sperfogel, fol. 128.

⁶³ „Einer sol schlemen und kemmen, der ander sol ym vor erbeyten,“ Sperfogel, fol. 114.

⁶⁴ „Alle hausffrawen sollen allen gemeyn seyn allen,“ Sperfogel, fol. 114.

⁶⁵ Porov. poznámky 47, 58, 59.

⁶⁶ „Item virum mulierem uxorem posse relinquere aliam ducere,“ Sperfogel, fol. 136.

⁶⁷ „Man sol den priesteren und anderns öbren nicht gehorsam seyn“ (A. Fischer), Sperfogel, fol. 111; „das man der oberkeyt nicht solt gehorsam seyn“ (man-

Pernerovi a nedovolila zajať v novembri 1529 A. Fischera.⁶⁸ Avšak tento protifeudálny obsah sa nestal bojovým programom, mal len pasívnu formu odporu.

Protifeudálny obsah týchto zásad sociálneho charakteru korení v ich demokratičnosti a ľudovosti, a preto sa s nimi nemohli zmieriť ani stúpenci katolíckej cirkvi, ani stúpenci umiernennej luterskej reformácie. Nie bez príčiny zaznamenal K. Sperfogel, že ako ovocie novokrsteneckého hnutia možno čoskoro očakávať „vzburu“ proti vrchnosti,⁶⁹ alebo na inom mieste charakterizuje novokrstenectvo tými najohľadnejšími prívlastkami.⁷⁰

V oblasti zásad náboženského charakteru mali novokrstenci mnoho spoločného s umierneným reformačným hnutím. Predmetom novokrsteneckej agitácie bol najmä klérus a rehole, cirkevné dogmy, obrady a zvyklosti. Žiak A. Fischera Ján vyhlásil, že cirkev sa už vyše tisíc rokov mylí. Novokrstenci na Slovensku zavrhovali sviatosti, najmä sviatosť oltárnu ako „diabolskú ilúziu“, popierali Kristovo božstvo, nepoškrvené počatie Márie, existenciu svätých a s tým súvisiace vyobrazenia, odsudzovali spoveď a uznávali iba krst v dospelom veku (nad 30 rokov),⁷¹ ktorý symbolizoval spolupatričnosť k novokrsteneckej obci. V otázke spasenia žiak A. Fischera Ján vyhlásil, že Turek môže byť rovnako spasený ako kresťan.⁷² Tieto názory náboženského charakteru sú prejavom hlbokého realizmu novokrsteneckého hnutia, ktorý podrýval základy dogmatizmu stredovekej cirkvi a predstihol aj teologické taktizovanie tľmočníkov umiernennej luterskej reformácie.

Zaniknutie novokrstenectva v oblasti Spiša súvisí jednak s víťazstvom umiernennej luterskej reformácie v mestách a neskoršie i na vidieku, jednak s izolovanosťou spišských novokrstencov po poprave A. Fischera s novokrstencami na Morave, resp. v západoslovenských stolicích, Bratislavskej a Nitrianskej. Synódy spišského duchovenstva z roku 1546 a najmä z roku 1548 opatrne formulujú svoje stanovisko vo vzťahu k starej cirkvi, ale veľmi dôkladne formulujú odlišné vieroučné články od novokrstencov (božstvo Kristovo, spoveď a Večera pána).⁷³ Izolovanosť ako príčina zanikania týchto prvých novokrsteneckých skupín na Slovensku odzrkadľuje sa aj v tom, že novokrstenci sa obmedzovali výlučne na nemecké obyvateľstvo, ktoré na Spiši a najmä v okolitých stolicích tvorilo rozhodne početnú menšinu.

želka A. F.), Sperfogel, fol. 114; „Item quod superioribus non obediant“ (levoč. väzni), Sperfogel, fol. 128.

⁶⁸ „dicebant, se velle mori cum eo, nam esset vir sanctus et verus semper christianus,“ Sperfogel, fol. 128.

⁶⁹ „quare timendum est, quod in brevi fiet maximus tumultus in populo, quod deus avertat,“ Sperfogel, fol. 127 v.

⁷⁰ Sperfogel, fol. 112 v.

⁷¹ A. Fischer — Sperfogel, fol. 111, 112, 127 v; A. F. manželka — fol. 114; levoč. väzni — fol. 128; A. F. žiak Ján — fol. 136.

⁷² „Item dicebat, quod Turcus equé bene in fide sua salvatur, scilicet Christianus,“ Sperfogel, fol. 136.

⁷³ Bruckner Gy., c. d., 102—118.

Otázka novokrsteneckého hnutia na Slovensku a najmä jeho prvých skupín v 2. štvrtine 16. storočia iste bude v budúcnosti predmetom ďalšieho bádania. Malo by sa zamerať na hľadanie ďalších zväzkov novokrsteneckého hnutia na Slovensku s novokrstencami v nemeckých krajinách i na Morave.

Peter R a t k o š

DIE ANFÄNGE DES ANABAPTISMUS IN DER SLOWAKEI

Die Anfänge des Anabaptismus in der Slowakei wurden bisher in die erste Hälfte des 16. Jh. gelegt, als in die Komitate Nitra und Bratislava (Pressburg) mährische Wiedertäufer angesiedelt wurden, die in der Slowakei „Habáni“ benannt wurden. Die Leutschauer Chronik des Kaspar Hain aus der zweiten Hälfte des 17. Jh. erwähnt zwar an einer Stelle den anabaptistischen Prediger Andreas Fischer zum Jahre 1529, doch war die Tätigkeit dieses Prediger nur zum Teil bekannt.

Der Verfasser des vorliegenden Aufsatzes schöpft aus der wertvollen Quelle des *Diarium* eines Leutschauer Bürgers, des Konrad Sperfogel, der aus Konstanz stammte, und der von 1516 bis 1537 ein Tagebuch führte. Als Vertreter der katholischen Kirche war Konrad Sperfogel ein Feind der Reformation, insbesondere der „Anabaptisten“, die er zuerst für Anhänger der gemässigten lutherschen Reformation hielt.

Andreas Fischer wirkte als Prediger bei den Wiedertäufern bereits vor dem Jahre 1529 in Deutschland, später mit längeren Pausen in den Jahren 1529 bis 1534 in Leutschau (Levoča) und im leibeigenen Städtchen der Zipser Schlossherrschaft Schwedler (Švedlár), wo er eine Gemeinde der Wiedertäufer gründete. Zur Zeit der Verfolgung der Wiedertäufer in Leutschau und Schwedler flüchtete er Mitte November 1529 über die Scharosser Gespanschaft (Sariš), wo er eine kurze Zeit in der Stadt Zeben (Sabinov) tätig war, in das polnische Krakau, und weiter nach Mähren. Hier nahm er im Jahre 1530 an einer Zusammenkunft der Wiedertäufer teil. Ende 1532 ist er bereits in Leutschau und im Sommer 1533 übersiedelte er wieder nach Schwedler, woher er nach einigen Monaten bereit war, die Stelle eines Predigers in Schemnitz (Banská Štiavnica) zu übernehmen, doch ging er infolge eines Angriffs des Neusohler Pfarrers A. Philadelphus nach Mähren zum Grundherrn zu Nikolsburg und Wiedertäufer Leonhard von Lichtenstein. Nach seiner Rückkehr nach Mähren nahm er die Stelle des Pfarrers in Biebrunn (Výborná) in 1536 an, und kam wahrscheinlich von dort in die Südzips predigen. Der Oligarch der benachbarten Gömörer Gespanschaft Franz Bebek nahm ihn irgendwann zwischen 1539 und 1540 gefangen und liess ihn von den Mauern des Schlosses Krásna Hôrka in die Tiefe stossen. Ausser ihm starb den Märtyrertod auch seine erste Gattin im Mai 1529 und zu Beginn des Jahres 1530 sein Schüler Johann, der an der polnisch-slowakischen Grenze in Plaveč gehenkt wurde.

Interessant ist das Bild der Lehre der Wiedertäufer dieser ersten Gruppen in der Slowakei, die aus dem hiesigen Boden erwachsen. Während in Leutschau Handwerker zu den Wiedertäufern zählten, waren es in Schwedler in erster Reihe Bergarbeiter. In ihrer Ideologie treten in erster Reihe einerseits Forderungen religiösen Charakters hervor, welche für die gemässigte luthersche Reformation typisch waren, andererseits waren es Forderungen sozialen Charakters, die zwar der Form nach religiös, dem Inhalte nach jedoch antifeudal waren, wodurch sich die Zipser Wiedertäufer von den Vertretern der lutherschen Reformation unterschieden.

Eine besondere Rolle hatte unter den Forderungen sozialen Charakters der Grundsatz des „gemeinsamen Besitztums“, weiter der Grundsatz des „gemeinsamen Haushaltes“, schliesslich auch das Ablehnen des Gehorsams der weltlichen und geistlichen Obrigkeit gegenüber. Doch gehörten die Zipser Wiedertäufer nicht zu den kämpferischen Wiedertäufern, sondern zur strengen Richtung der friedlichen Wiedertäufer, was sich auch beim Angriff der feudalen Söldner auf Schwedler